

Distanțe și interferențe – Ființe umane și animale în literatura română contemporană

Lavinia Tache

Universitatea din București

laviniatache9@gmail.com

Pentru a cita acest articol: Tache, L., 2023, „Distanțe și interferențe – ființe umane și animale în literatura română contemporană”. *Romanian Studies Today*. VII, 2023, p. 103-124.

Abstract: Animals have been portrayed in world literature, taking various forms: anthropomorphized, through authors' voices conveying moral messages, or as anchors of vulnerability and power. Animals represent more than a human counterpart, since they appertain to an heterogeneous category which is an essential part of the world we all find ourselves in creating a web of interdependent existences. Thus, recent theoretical approaches are divided according to the stringent need to reevaluate the relationships between man and animal. In this paper, I will focus on four studies: in *Dominance and Affection* (1984), Yi Fu Tuan is stressing the unequal connection between domestic animals and their owner; the vulnerability of humans who become prey for animals is described by Val Plumwood in *The Eye of the Crocodile* (2012); Matthew Calarco's approach (2015) is inherited in two concepts – 'identity' and 'difference', that lead to 'indistinction', which proposes a greater degree of acknowledgment of the diversity that defines both human and animal worlds; the human condition is questioned by Roberto Marchesini in *Over the Human. Post-humanism and the Concept of Animal Epiphany* (2017). Therefore, the aim of the paper is the attempt to investigate whether contemporary Romanian literature can be correlated with an animal-oriented approach, by analyzing prose excerpts of writers such as Mircea Cărtărescu, Florin Lăzărescu, Veronica D. Niculescu, and others.

Keywords: Animal Studies; post-Anthropocene; non-human animals; indistinction; vulnerability.

1. Vocile animalelor din literatură. Prezența animalelor în studiile literare

Animalele pot fi înspăimântătoare sau blânde, percepute drept sălbatice ori fiind veritabile prietene ale omului; animalele devin totemuri, sunt exploatate în experimente pentru interesele umane sau pur și simplu există laolaltă cu oamenii și în mediile naturale în care se integrează firesc. Este evident că omul s-a raportat întotdeauna la universul animalelor, din moment ce una dintre teoriile asupra vieții acestuia pe Pământ se revendică din capacitatea evoluționistă, așa cum a dezvăluit Charles Darwin. Particularitățile identificate încă din secolul al IV-lea î. Hr. de Aristotel¹, în legătură cu distincția om-animal sunt astăzi revizitate și recalibrate prin noi discursuri care susțin drepturile ființelor non-umane. Depășind ideea că animalele au voce – *phonè*, dar sunt lipsite de capacitatea rațională de a comunica – *logos*, direcțiile politice recente propun o democrație care ține seama de toate speciile existente, prin racordarea înțelegerii la ce transmit animalele fără a putea vorbi; astfel, omul caută să adapteze regimurile de existență prin includerea animalelor într-un sistem al inter-speciilor, și nu prin privilegierea unei categorii în defavoarea alteia, fiind investigate metode de a ameliora problemele uciderii animalelor. Astfel de aspecte sunt abordate în cadrul eticii aplicate, specialist în acest domeniu fiind filosoful australian Peter Singer, care scrie *Animal Liberation*² în 1975, cu idei fundamentale pentru domeniul drepturilor animalelor.

Parte din literatura contemporană actualizează animalele non-umane în ipostaza unor personaje și explicitează efectele globalizării prin intervenția unor descrieri ale obiectelor de plastic, de cele mai multe ori, și ale modificărilor pe care le suferă animalele din cauza scopurilor pe care oamenii le au în legătură cu anumite domenii de activitate care, în mod normal, ar conduce la progres firesc, dar care, în realitate, afectează țesăturile mediului înconjurător, în cele mai profunde straturi. De altfel, viețile animalelor și ale oamenilor converg, fapt care conduce la asocierea aceluiași termen – „animal” – atât cu sfera umană, cât și cu cea non-umană. Oamenii pot fi desemnați drept animale umane tocmai ca urmare a conștiinței faptului că evoluția acestora a depins de prezența animalelor non-umane; în același timp, animalele și oamenii comportă trăsături similare, așa cum se va remarca în cele ce urmează, astfel că utilizarea sintagmelor *animal uman* și *animal non-uman* atestă interdependența dintre aceste două prezențe ale lumii, dar subliniază și necesitatea acceptării particularităților speciilor și păstrarea unei distincții care individualizează experiența fiecărei ființe.

În literatura română, *Puiul* (1903) de Ioan Alexandru Brătescu Voinești, *Căprioara* (1910) de Emil Gârleanu sau *Fram, ursul polar* (1931) au constituit texte ca obiect de studiu în școli, tocmai pentru că sunt citite ca având destinatar

¹ Aristotel, *Politica*, trad. de Ralu Grigoriu, București, ed. Paideia, 2020.

² Peter Singer, *Eliberarea animalelor*, trad. de Adrian Miroiu, în Adrian Miroiu (ed.), *Etica aplicată*, București, ed. Alternative, 1995.

principal copiii. Sunt numeroase relațiile dintre oameni și animale, așa cum le întâlnim în cele mai cunoscute proze din secolul precedent, atât în cele pentru vârste mai mici, cât și în cele ce abordează teme sociale: Lizuca și Patrocle din *Dumbrava minunată* (1926), câinele Lupu din *Baltagul* (1930), Boris din *Scatiul și stăpânul său* (1938) de Anton Holban, oaia Bisisica din *Moromeții* (1955), sau aparițiile animalelor din cărțile Rodicăi Ojog-Brașoveanu, precum motanul Mircea (*320 de pisici negre*, 1979) sau papagalul Keops (*Nopti albe pentru Minerva*, 1982). Prezente, deci, deopotrivă în texte adresate vârstelor fragede, cât și cititorilor maturi ai cărților cu teme diverse, animalele relevă un punct de plecare în noi lecturi care urmăresc firul roșu al recentelor paradigme referitoare la reprezentare și drepturile animalelor non-umane.

De altfel, chiar și în cea mai recentă *Istorie a literaturii române contemporane*, Mihai Iovănel notează doar câteva exemple de literatură pentru copii din comunism și după 2015, menționând seria *Rostogol* a Laviniei Braniște³. Semnificativă, în acest sens, este inițiativa regăsită în „Observator cultural”, prin care Adina Rosetti, ea însăși scriitoare de cărți pentru copii și adolescenți, inventariază și propune cititorilor cele mai relevante apariții⁴ din această sferă.

O apariție semnificativă a fost antologia *Mic tratat de psihologie*⁵, care adună povești din literatura mondială despre feline. Textele în proză și în versuri surprind ipostaze personificate sau cuprind descrieri ale pisicilor, câteva nume publicate în volum fiind Charles Baudelaire, Jorge Luis Borges, Pablo Neruda sau poetul optzecist Romulus Bucur. Similar, dar la o scară mult mai restrânsă, decupând exemple din literatura română, Mihai Iovănel dedică un articol, pe platforma *Scena9*, apariției câtorva pisici din literatura română⁶. Aceștia li se adaugă un volum scris de Cristian Teodorescu și intitulat *Cartea pisicii* (2017). Pe site-urile unor edituri din România se alcătuiesc liste sau categorii cu mențiuni ale animalelor, un alt exemplu fiind traduceri ale unor texte literare de la editura Art, în care centrali sunt câinii⁷. Aceștia li se adaugă literatura pentru copii, în care animalele au, în mod cert, o mare pondere, păstrând tradiția scrierii acestor tipuri de texte care se bazează pe creșterea interesului către lumea înconjurătoare, empatie, cunoaștere, dezvoltare și consolidare a unor atitudini pozitive față de animale.

³ „seria Laviniei Braniște [...] fantastică prin antropologizarea unor animale, atinge o serie de fenomene din România postcomunistă”, în Mihai Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane (1990-2020)*, Iași, ed. Polirom, 2021, p. 487.

⁴ Articolele Adinei Rosetti publicate aici: <https://www.observatorcultural.ro/author/adinarosetti/>
⁵ Șerban Foartă, *Mic tratat de psihologie. Bucăți feline în felii*, București, ed. Humanitas, 2015.

⁶ Vezi „13 motani și pisici în literatura română”, în *Scena9*, 2018: <https://www.scena9.ro/article/13-motani-si-pisici-in-literatura-romana>.

⁷ Vezi autori precum John Grogan, A. P. Cehov, Paul Auster, Sigrid Nunez și Lydia Ugolini, în „5 romane cu căței pentru iubitorii de animale și nu numai”, 2020: <https://www.editura-art.ro/info/blogitem/5-romane-cu-catei-pentru-iubitorii-de-animale-si-nu-numai>.

În lumina publicațiilor recente, de menționat sunt volume precum: *Cea mai norocoasă ființă*⁸ și *Povestea scroafei și a devenirii omului*⁹ scrise de Maria Martelli, dar și *Orlando Postuman*¹⁰ sau *Copiii ecosistemului*¹¹. În aceeași serie se înscriu și alte cărți de poezie care mizează pe puterea transformativă a prezenței umane asupra celei non-umane și reciproc, de la Andei Doboș cu volumul *CARST*, Gabi Eftimie cu volumul *Sputnik în grădină*, și până la Mihók Tamás – *biocharia. ritual ecolatru, Grădinile Neumarkt și alte poeme* (2020) de Bogdan Tiutiu. Alte apariții din acest câmp au fost deja semnalate în volumul *Postumanul*, coordonat de Alex Ciorogar. Revelator este și volumul colectiv *Perturbări în desfășurare. O antologie a prezentului*, coordonată de Vasile Leac, poet la rândul lui, care a invitat scriitorii să creeze texte speculative înrădăcinate în fenomenul globalizării. În 2021, apare *Cartea plantelor și a animalelor* de Simona Popescu, în „Coda” căreia scriitoarea explică interesul pentru mediul înconjurător, pornind atât de la resorturi teoretice, cât și de la alte literaturi sau filme care marchează atenția la vegetal ori așază în prim-plan ființe animaliere.

În ceea ce privește literatura mondială, de la E.T.A. Hoffmann (*Părerile despre viață ale motanului Murr*, 1819–1821), Kafka (*Metamorfoza*, 1915), T.S. Eliot (*Cartea lui Moș Oposum despre pisicile poznașe*, 1939) sau Mihail Bulgakov (*Maestrul și Margareta*, 1967) și trecând prin fabule, parabole sau romane despre prietenie și pericol puse în legătură cu animalele, există o varietate de reprezentări și analogii în literatură în ceea ce privește existența ființelor animaliere. *Black Beauty* (1877) de Anna Sewell sau *Colț Alb* (1906) de Jack London sunt alte exemple de cărți care au rămas borne ale identității animalelor în raport cu omul.

Recent, literatura japoneză cuprinde numeroase apariții editoriale care au pisici în centrul acțiunii, câteva exemple de semnalat fiind *Pisica musafir* (2001) de Takashi Hiraide, *Memoriile unui motan călător* (2012) de Hiro Arikawa sau *Dacă pisicile ar dispărea de pe lume* (2022) de Genki Kawamura. Astfel de exemple sunt puse în legătură cu volumul din 1906, *Eu, motanul (Wagai wa neko de aru)*¹² de Sōseki Natsume. De altfel, spațiul japonez cuprinde o sferă complexă a simbolisticii animalității, un exemplu relevant pentru înfățișarea în ficțiune a acestui fapt fiind Hiromi Kawakami, cu proza fantastică prin care omul se contopește sub diverse forme cu animalele, în *Jurnalul unei nopți desăvârșite* (2017). Aceste proze trebuie văzute în raport cu o istorie amplă a înfățișării sub diverse forme a animalității sau prezențelor animaliere în literatură, fapt pentru care menționez că analiza de față nu încearcă să fie exhaustivă, ci să marcheze ancore ale reprezentării în ficțiune ale animalelor și ale oamenilor, prin care să se

⁸ Maria Martelli, *Cea mai norocoasă ființă. Poeme*, București, ed. FrACTalia, 2023.

⁹ *Idem*, *Povestea scroafei și a devenirii animal*, București, Editura pentru Literatură Feministă, 2022.

¹⁰ Nóra Ugron, *Orlando Postuman*, București, ed. FrACTalia, 2022.

¹¹ Ilinca Mănescu, *Copiii ecosistemului*, București, ed. Nemira, 2021.

¹² Sōseki Natsume, *Eu, motanul*, trad. de Ion Doru Brana, București, ed. Nemira, 2010.

pună în lumină tocmai caracterul relațional prezent încă și astăzi, din ce în ce mai pregnant și care necesită o reconsiderare a rolurilor atribuite animalelor mai recent sau încă din timpuri mai îndepărtate.

Și păsările au fost subiectul unor texte poetice ori narative, amintind aici *The Raven* al lui Edgar Allan Poe și continuând, de pildă, *Pescărușul* Jonathan Livingston (1970) de Richard Bach și cu *Porumbelul*¹³ lui Patrick Süskind, carte publicată prima dată în 1987, în care sentimentul de teroare pe care îl are protagonistul este provocat de întâlnirea cu un porumbel pe coridorul clădirii în care locuiește. Un exemplu inedit este și colecția de poeme scrise în persoană în 1177, de Farid ad-Din Attar (Attar of Nishapur), *The Conference of the Birds or Speech of the Birds*¹⁴, în care alegoria adevărului și a incertitudinilor se cristalizează prin ipostaze ale păsărilor.

În „Observator cultural” apare o serie numită „Ascunse de pădure”, în traducerea lui Valentin Protopopescu, unul dintre exemplele de text publicat fiind „Dodo, drontul. Bibliografiile inutile ale Alamblogului: drontul”¹⁵, despre ființa ilustrată de Lewis Carroll. Scurtele descrieri fac trimitere la utilizarea figurilor animaliere cu scopul ironizator asupra unor aspecte societale sau, mai general, la modul în care ființele non-umane pot acapara biografia unor artiști, care transcriu ulterior rutele întâlnirilor cu păsări, insecte sau diverse necuvântătoare. Recent, Hortensia Papadat-Bengescu a fost în centrul articolului ce are ca pretext sugestia florală din prenumele scriitoarei, al cărui roman tradus în franceză, *Le Concert de Bach*, devine sursă a deschiderii autorului către o parte din literatura română.

Din cercetările asupra animalelor, se decupează traduceri în limba română publicate în revista *Post/h/um*, în volumul 5.2 *Animale*¹⁶. Sunt incluse aici texte scrise de Patricia MacCormack, Cary Wolfe, Donna Haraway și alții. În egală măsură, important este proiectul din mediul online *just wondering... (critical & speculative animated essays)*¹⁷, cu site-ul construit de Aron Nor, Mina Mimosa și Maria Martelli care prezintă, prin eseuri și clipuri, studiile recente asupra animalului. Platforma este un instrument relevant în popularizarea subiectelor stringente ce privesc situarea animalului în afara paradigmatelor în care este considerat inferior omului, oferind deschiderea teoretică necesară înțelegerii modificărilor de perspectivă asupra identității și intimității animalelor non-umane. De asemenea, Centrul de Cercetare în Etică Aplicată (CCEA), din cadrul Facultății de Filosofie a Universității din București, are ca scop crearea unor dezbateri axate pe subiecte de etică, printre care se numără și etica mediului.

¹³ Patrick Süskind, *Porumbelul*, traducere de Daniela Ștefănescu, București, ed. Humanitas, 2016.

¹⁴ Farid Ud-Din Attar, *Conference of the Birds*, trad. de Afkham Darbandi și Dick Davis, Penguin Classics, 1984.

¹⁵ Eric Dussert, „Ascunse de pădure. Dodo, drontul”, în „Observator cultural”, nr. 1154, aprilie 13, 2023.

¹⁶ Daniel Clinci, Sînziana Cotoară, Vasile Mihalache, *Post/h/um. Jurnal de studii (post)umaniste*, vol. 5, nr. 2, 2020.

¹⁷ <https://www.justwondering.io/>

2. Despre *Animal Studies*

Studiile recente despre animale (*Animal Studies*) reprezintă un instrument metodologic prin care se încearcă explorarea reprezentărilor și a limitelor de prelucrare a autonomiei viețuitoarelor sau a relaționării lor cu omul. O variantă a acestei sfere este *Critical Animal Studies*, care invită la acțiune împotriva oricăror tipuri de opresiune îndreptată spre animale, fiind o poziționare politică radicală. În ansamblul acestui tip de cercetare, disocierile om - animal perpetuează dualismul, astfel că în discursul asupra animalelor, se remarcă radicalismul în ceea ce privește alegerea unor termeni care să calibreze inechitățile de judecată asupra existenței animalelor. Deși am în vedere aspectele referitoare la forța modelatoare a limbajului și la consecințele utilizării unui anumit tip de discurs care fie favorizează, fie denunță aspecte ale universalismului omului, în această lucrare voi păstra distincția terminologică om-animal, făcând trimitere la sintagmele *animal uman – animal non-uman*, pentru ilustrarea similitudinilor pe care le au viețile existente pe Planetă.

Urmărind noțiunea de construct social, vizibilă mai ales în cercetările feministe, și animalul poate fi perceput, definit prin diverse lentile care să îi confere câte un statut în funcție de perspectivă. Fie că se alege un exemplu precum șarpele, care este privit în totalitate diferit de către culturile existente, ca viețuitoare mistică, ori ca prădător, fie că ne gândim la reacțiile amalgamate în ceea ce privește animalitatea, de la temeri profunde la simpatie, rolul unor studii ce au în centru existența animalelor nu poate fi redus la un singur aspect, date fiind numeroasele ramuri care alcătuiesc această sferă de regândire a relațiilor *intra* și *extra*-umane din lume.

Mai mult, o astfel de abordare în studiile teoretice are și o componentă puternic activistă. Se poate pleda pentru drepturile animalelor, așa cum propune Peter Singer, care scrie și despre *speciesism* – termen implicat în această arie de cercetare și care comprimă ideea de grup dominant. Ca atare, o forță se exercită asupra speciilor fără capacitate de acțiune în contextul păstrării propriei independențe, animalele fiind domesticate, vâdate, consumate pentru resurse utilizabile, ucise, ori venerate, acțiunile acestea demonstrând tocmai libertatea pe care omul și-o atribuie în raport cu alteritatea animalieră.

În timp ce drepturile animalelor implică termeni etici, dar și legali, o altă noțiune, cea de *welfarism*, reflectă atitudinea interogativă prin care omul încearcă să găsească soluții cu privire la potențarea bunăstării animalelor din propria casă, din grădinile zoologice sau pe cele implicate în agricultură, de exemplu. Astfel, chiar în cadrul comunității academice grefate pe studiul animalelor, există dezbateri despre soluțiile viabile ce pot fi aplicate cu scopul de a echilibra efectele nefaste ale acțiunilor oamenilor asupra animalelor.

La întrepătrunderea antropologiei cu zoologia se formează domeniul *antrozooologiei* (*anthrozooology*), o arie multidisciplinară ce vizează interacțiunea dintre om și animal, disciplinele integrate fiind geografia, istoria, sociologia, literatura, dar și alte componente de studiu ce contribuie la cartografierea interferențelor din evoluția vieții așa cum o cunoaștem astăzi. Mai departe, două direcții se delimitează în abordarea problematicii animalelor: privirea critică asupra umanismului și discursul asupra eticii privitoare la alteritate, așa cum sunt subliniate și de profesorul Matthew Calarco. Acesta susține, de asemenea, continuitatea dintre specii, în *Thinking Through Animals: Identity, Difference, Indistinction*¹⁸. O altă resursă esențială pentru ilustrarea prezenței animalelor în istoria culturii este seria coordonată de Jonathan Burt, intitulată chiar *Animals*¹⁹, în care fiecare volum este reprezentat de o ființă non-umană. De asemenea, jurnalul online *Humanimalia*²⁰ publică articole interdisciplinare, deschizând noi modalități de abordare a identității faunei.

Mă voi raporta la câțiva dintre teoreticienii care s-au plasat critic în raport cu problematica dualismelor interpretate și anterior în lucrare, de la cel redat de natură-cultură, care concretizează și opoziția animal-om, și până la altele precum agent – non-agent. Prin urmare, *Animal Studies* – arie de cercetare consolidată în anii 1970, se formează cu ajutorul unor comunicări științifice și volume inovatoare, printre cele mai importante informații din această perioadă în legătură cu animalitatea fiind cele ale lui Jacques Derrida, din *L'animal que donc je suis* și cele din cărțile lui Giorgio Agamben, precum este volumul *Deschisul. Omul și Animalul*.²¹ Agamben face referire la împărțirea anatomistului Xavier Bichat, din secolul XVIII: „ca și cum în orice organism superior ar conviețui două animale: *l'animal existant dedans* și *l'animal vivant au-dehors* (...). La om, aceste două animale coabitează, dar nu coincid”²². Prima formă reliefează elementele care ne alcătuiesc ființa, precum respirația ori transpirația, în care sunt implicate și microorganisme, iar cea de-a doua are o mai mare legătură cu lumea externă, prin relaționare conștientă. Această idee aduce aminte de maniera în care Donna Haraway prezintă omul ca parte integrantă, nu dominantă a lumii. Prefigurată din 1990 de cartea *Primate Visions*, volumul din 2008, *When Species Meet* furnizează un discurs asupra formelor de conexiune între viețuitoare și om. Haraway susține cum:

genomul uman poate fi găsit în aproximativ 10% din toate celulele care ocupă spațiul mundan pe care îl numesc corpul nostru; restul, 90% îl reprezintă genomul

¹⁸ Matthew Calarco, *Thinking Through Animals: Identity, Difference, Indistinction*. Stanford University Press, 2015.

¹⁹ <https://reaktionbooks.co.uk/series/animal>

²⁰ <https://humanimalia.org/>

²¹ Giorgio Agamben, *Deschisul. Omul și animalul*, trad. de Vlad Russo, București, ed. Humanitas, 2016.

²² *Idem*, p. 23.

bacteriilor, ciupercilor, organismelor unicelulare, ori pluricelulare (...) Suntem cu mult depășiți numeric de micii noștri însoțitori.²³

Donna Haraway propune termenul de *afinitate*, în defavoarea *identității* atunci când scrie despre apropierea animal-om, prin constituirea unei sfere comune de existență. Acest microunivers al părților definitorii pentru menținerea vieții omului pe pământ este mai puțin explorat în lucrarea de față, căci centrale au fost figurile animaliere înfățișate frecvent în ficțiune și care sunt puse adesea în legătură cu o întregă istorie a reprezentării, precum pisicile, așa cum au fost văzute în Egiptul Antic, de exemplu, și continuând cu ființele non-umane numite generic sălbatice, păsările și alte vietăți.

Cercetătoarea Patricia MacCormack oferă argumentele cu care abordarea din această lucrare are unele puncte în comun, cu toate există și aspecte divergente; o idee de la care se poate pleca în demersul analitic este: „Non-umanii nu sunt doar reduși la tăcere, ci se află într-una dintre cele mai neetice situații, incapabili de orice altceva în afară de tăcere, când singura acțiune care ar trebui redusă la tăcere/oprită este a omului.”²⁴ Ca atare, MacCormack înglobează în discursul ei încercările din literatură de a transfera conștiința animalului, în sensul în care asigurarea privirii de către animal asupra omului se efectuează tot de către om, ceea ce nu deschide relaționarea, ci face ca ea să fie unidirecțională. Mai mult, poziția etică pe care se plasează MacCormack este aceea că animalele nu ar trebui gândite, în sensul în care actul uman de a imagina cum ar comunica, ce ar spune și cine ar fi animalele în substratul aparențelor receptate de om reprezintă o încercare de a limita existența animalului, care nu vrea nimic de la om. Această lipsă a întâlnirii presupusă de etica lui MacCormack nu poate fi păstrată, din moment ce am co-evoluat cu animalele, de altfel, teoreticiană menționând, într-un punct al studiului, faptul că uneori pot exista interacțiuni, dar că atitudinea ideală este separarea sau, cel puțin, acceptarea neputinței de a înțelege vreodată forma și conținutul animalier. Teoreticiană face apel la explicațiile filosofice ale lui Michel Serres cu privire la grație, menționând:

Etica postumană a grației nu necesită nimic mai mult decât să lăsăm toate animalele în pace; în ceea ce privește interacțiunea cu ele, gânditul lor, implicatul lor, în orice fel, în lumea umană. Devenirile noastre inumane nu ne conduc spre o mai mare interacțiune cu lumea naturală, de care umanismul și metafizica ne-au separat²⁵.

Astfel, se poate spune că și literatura care uzează de figura animalului este un mod de a estompa înstrăinarea absolută a omului față de ceea ce îl fascinează,

²³ Donna Haraway, *When Species Meet*, University of Minnesota Press, 2013, p. 3.

²⁴ Patricia MacCormack, „Animalități. Etică și abolire absolută”, trad. de Anca Biriș, în *Post/h/um*, ed. cit., p. 211.

²⁵ *Idem*, p. 226.

oricât de multe cercetări sau speculații s-ar fi realizat pe această temă, totul reducându-se la un spirit al transferului propriilor experiențe într-o altă formă imposibil de reperat în totalitate, cum este cea a animalelor. De aceea, prin „grație”, MacCormack înțelege, împreună cu Serres, o realitate bazată pe „fire de legătură”²⁶, adică pe raportarea firească a omului cu o altă prezență care nu îi poate fi vreodată accesibilă ca mod de gândire. Această grație, cu toate că este formulată în termenii respectării prezențelor animaliere, nu oferă pe deplin o alternativă reală la problemele majore ale contemporaneității atât de ancorate în a încerca să interfereze cu ceea ce îi este mai aproape sau mai departe ca identitate, și implicit, ca formă a creării intimității.

Sintetizând, *Animal Studies* își propune deconstruirea subiectivității, a creativității sau a capacității de a fi *agent* al schimbării exterioare, cumulând o atitudine critică față de ierarhiile reduționiste în ceea ce privește atât ființele umane, cât și cele animale.

3. Granițele dominării animalelor de către oameni (1984) – Yi Fu-Tuan

Studiile lui Yi Fu-Tuan sunt relevante pentru premisa acestei lucrări, fiindcă ele pornesc de la ideea de afectivitate atașată spațiilor, interesul pentru reacția oamenilor la mediul în care se regăsesc stând la baza cercetărilor lui. De altfel, geograful este cunoscut pentru delimitarea *spațiului de loc* prin intermediul modului în care primul dintre ele are o semnificație obiectivă, iar al doilea termen redă valențele emoționale ale unei arii pe care omul o asociază cu o anumită intimitate. În direcția înțelegerii raporturilor dintre spații și animale, la care se adaugă inevitabil componenta umană, cercetătorul propune noțiunea de *playful domination*, în sensul unei relații de control care se presupune a fi bazată pe afecțiune, și nu pe exercitarea puterii asupra animalului.

În concepția Lui Tuan, afecțiunea nu este antinomică în raport cu dominarea, el aducând împreună aceste două accepțiuni, cu scopul de a ilustra relația dintre oameni și animalele de companie. Actul de a domina poate avea efecte nefaste, ca în cazul vânătorii, sau poate avea o dimensiune protectoare, așa cum se întâmplă în cazul celor care au în responsabilitate bunăstarea animalului de companie (*pet*). Yi Fu-Tuan nu utilizează termenul „putere” pentru a arăta un sens punitiv, ci pentru a sugera faptul că printr-o astfel de forță se poate genera mai departe vitalitatea și menținerea relațiilor. Totuși, în centrul cărții se așează ideea potențialului pericol reprezentat de poziția stăpânilor în raport cu animalele de companie, existând cazuri în care acestea din urmă au avut de suferit de pe urma prezenței în casa oamenilor. Pe lângă acest fapt, Fu-Tuan analizează

²⁶ Patricia MacCormack, *op. cit.*, p. 228.

fenomenul creării grădinilor zoologice și a circurilor, zone în care oamenii își exercită acea putere de a modifica existența animalelor într-un sens al dominării fără afecțiune.

Am ales volumul lui Yi Fu-Tuan, fiindcă punctele de discuție se intersectează cu cele mai recente, căci Tuan explică similitudinea oamenilor cu aceea a animalelor de companie, așa cum oamenii sunt considerați animale umane în raport cu cele non-umane. El se referă la copii, femei, servitori sau alte ființe umane marginalizate în decursul istoriei, asemănând nevoile acestora cu cele ale animalelor de companie. Se ajunge astfel la ipostaza opresorului și a îmblânzitorului celor fără capacitate de a acționa, fapt ce determină inechități sociale și psihologice. Expunerea lui este captivantă până în punctul în care afirmă faptul că

În comparație cu oamenii care au afaceri practice, grădinarii modifică pământul doar puțin. Dar ei o modifică. Alte activități estetice, cum ar fi scrierea de poezii și pictarea peisajelor, nu au niciun impact direct evident asupra naturii și societății, dar impulsul de a reduce - și, prin urmare, a ordona și controla - există.²⁷

Intenția de a înfățișa artistic lumea animalieră sau cea a plantelor nu poate să provină, în cele mai multe cazuri, dintr-un imperativ de a domina. Din punctul meu de vedere, actul de a transgresa firea umană și a încerca o dublare a vocii omului cu cea a animalului ori a elementelor naturale are efecte de consolidare a empatiei, dar și de conștientizare a problemelor majore cu care se confruntă animalele non-umane atunci când oamenii nu iau în considerare modul de a exista al ființelor pe care le consideră inferioare lor. Impulsul de a modela natura înconjurătoare nu este de condamnat, ci de analizat în schema amplă a comportamentelor umane care potențează rezultate cu efect negativ de durată, așa cum este valabil pentru exploatarea animalelor sau diminuarea teritoriilor naturale care mențin buna funcționare a vieții pe Pământ.

Contaminarea vegetației cu artificialitatea formelor, de exemplu, în cazul unor grădini din China în care arbuștii sunt modelați sub forma unor lei, fapt prezent și în cazul grădinilor din Occident, mai cu seamă, în cele franceze, reprezintă un exemplu evident de atenuare a forței naturale de manifestare, date fiind metodele prin care omul conduce la alcătuirea unor imagini copiate din natură, în situația de față, interferența animalieră cu cea a plantelor.

²⁷ “Compared with men of practical affairs, gardeners alter the earth only a little. But they alter it. Other aesthetic activities, such as writing poems and painting landscapes, do not have any obvious direct impact on nature and society, but the impulse to reduce – and thereby, order and control – is there.”, în Yi Fu-Tuan, *Dominance and Affection. The Making of Pets*. Yale University Press, 1984, p. 3.

4. A reflecta asupra vulnerabilității – Val Plumwood (2012)

Val Plumwood a fost o susținătoare australiană a legăturii intrinseci pe care omul o are cu natura, mizând pe *ecosofie* ca formă a armoniei din interiorul ecosistemelor din lume. Cartea ei din 1992, *Feminism and the Mastery of Nature*, a devenit un reper pentru înțelegerea ecologiei, fiind influențată de norvegianul Arne Næss, considerat o voce esențială pentru ceea ce se numește astăzi *deep ecology*²⁸ - *ecologie profundă*. Næss a susținut raportarea cu compasiune la natură, fără a exclude aceeași atitudine pentru oameni. O astfel de arie presupune acțiunea în favoarea protejării naturii, prin încetarea exploatarei resurselor și atașarea valorii asupra oricăror forme de existență care alcătuiesc natura, printre care și omul, ca într-o sferă în care prevalează relațiile, și nu delimitările.

Important este momentul definitoriu al conștientizării neputinței umane în fața animalelor, fapt surprins în textele pe care Plumwood le scrie în urma unui incident avut cu un crocodil, în 1985. Fiindcă am observat anterior miza lui Yi Fu-Tuan în a spori conștientizarea stigmatului în care se găsesc unele specii de animale, experiența lui Val Plumwood reprezintă un exemplu în care omul este victima, căci activista a fost rănită grav de crocodil și a luptat pentru a supraviețui. Teafără, Plumwood a scris apoi despre această întâlnire, scoțând la iveală un alt nucleu al înțelegerii similitudinilor animalelor umane și non-umane, și anume vulnerabilitatea. Plumwood scrie:

Cumva, faptul de a fi hrană pentru alții nu părea real, nu în felul în care s-a întâmplat acum, în timp ce stăteam în canoa mea în ploaia bătută, privind în jos în ochii frumoși, pătați de aur ai crocodilului. Până în acel moment, am știut că eram hrană în același mod îndepărtat, abstract, în care știam că sunt animal, era mortal.²⁹

Ca atare, inversarea raporturilor de autonomie are drept consecință reevaluarea condiției umane și luarea în considerare a situațiilor care ne înstrăinează de propria ființă, apropiindu-ne de impresia că suntem, la rândul nostru, supuși imprevizibilității naturii. Observații similare sunt cuprinse și în întâlnirile ecologistului Steve Irwin cu viața sălbatică, așa cum o demonstrează documentarul *The Crocodile Hunter*³⁰. Ecologistul a murit în 2006, după ce a fost atacat de o pisică de mare, cu toate că întreaga lui viață s-a expus pericolelor de a studia crocodilii.

²⁸ Arne Næss, *Ecology, Community and Lifestyle*. Translated by David Rothenberg, Cambridge University Press, 1989.

²⁹ "Somehow, the fact of being food for others had not seemed real, not in the way it did now, as I stood in my canoe in the beating rain staring down into the beautiful, gold-flecked eyes of the crocodile. Until that moment, I knew that I was food in the same remote, abstract way that I knew I was animal, was mortal." Val Plumwood, *The Eye of the Crocodile*, ANU E Press, 2013, p. 10.

³⁰ <https://www.australiazoo.com.au/about-us/the-irwins/steve/>

5. Matthew Calarco – despre indistinția³¹ dintre specii (2015)

Pentru a demonstra că una dintre căile adecvate înțelegerii apropierii dintre om și animal este indistinția, profesorul Matthew Calarco explică două concepte aparent opuse, identitatea și diferența. Ca atare, prin identitate se presupune un continuum om-animal, conform moștenirii teoriei evoluționiste. Câțiva reprezentanți ai acestei poziții sunt Peter Singer, Tom Regan, Paola Cavalieri, care au abordări constituite printr-o deschidere la dialog cu discriminarea fundamentată pe distincția între specii, în care omul are drepturi depline asupra animalelor (în engleză: *speciesism*).

Calarco desemnează apoi diferență, mergând pe linia unei ontologii relaționale, așa cum poate fi înțeleasă dacă revedem cercetări ale unor teoreticieni precum Jacques Derrida, Cary Wolfe, și Judith Butler. Se acordă spațiu *altor* entități în afară de cele umane, fiind prezentă ideea de *celălalt/ cealaltă*, prin stranietatea întâlnirii cu acel *ceva* sau *cineva* care este diferit de om. Calarco subliniază că anumite „acte de afirmare și transformare, de răspuns la <<chemarea celuilalt>>, formează nucleul unei etici a diferenței”³². Diferența între specii nu rezidă în superioritatea uneia dintre acestea în defavoarea alteia, ci în conștiința faptului că fiecare grupă se compune printr-o serie de particularități care interferează, cu toate că își păstrează identitatea diferențială.

Cel de-al treilea resort teoretic în viziunea lui Calarco este *indistinția*, căci oamenii sunt asemănători cu celelalte animale, iar depășirea delimitării om-animal se concretizează printr-o „zonă a corporalului expus”³³. Într-o astfel de accepție, se atestă atât omogenizarea existențelor, cât și diferențele semnificative care alcătuiesc fiecare clasă umană sau animală. În această grilă interpretativă se integrează Gilles Deleuze, Val Plumwood, Giorgio Agamben, Donna Haraway și Rosi Braidotti. Indistinția presupune și abandonarea ideii că oamenii au în mod intrinsec anumite calități particulare speciei căreia îi aparțin și care îi sublimază condiția. Poate cea mai importantă componentă pe care animalele umane și non-umane o au în comun este reacția la anumiți stimuli care provoacă suferință, în unele cazuri, alături de încercarea de a evita această stare și ne a ne adapta vicisitudinilor.

6. Împotriva miturilor incompletitudinii și purității (2017) – Roberto Marchesini

Roberto Marchesini este etolog și filosof italian și explorează două direcții ale viziunii asupra condiției umane. Prima dintre acestea prevede utilizarea compensatorie a tehnologiei, prin elemente specifice animalelor care ajută oamenii, precum aripile

³¹ Matthew Calarco, *op. cit.*

³² “acts of affirmation and transformation, of responding to *the call of the Other*, form the core of an ethics of difference”, *Ibidem*, p. 32.

³³ “a zone of exposed embodiment”, *Ibidem*, p. 58.

sau blana. A doua se referă la autonomia omului și încearcă să demonteze separația ființei umane de ceea ce îl înconjoară și mai ales ideea că doar oamenii au independență de acțiune.

Marchesini propune „ontologia animalității”³⁴ care se bazează pe patru principii. Primul redă importanța *diacroniei*, care se referă la modul în care moștenirile genetice nu sunt pure, ci evoluția umană trebuie privită ca modulație a întregii evoluții de pe Pământ, punct în care Marchesini se revendică, în mod evident, de la teoria lui Charles Darwin. Apoi, următorul principiu prevede *heteronomia*, ca element ce înglobează relaționarea unui corp cu exteriorul. Al treilea principiu este explicat prin *teleophorie*, în sensul unei vitalități intrinseci care generează mișcarea în lume a tuturor entităților, fie plante, fie animale. Marchesini este de părere că viața nu este un mecanism, ci ea însăși este în mod immanent scopul, dar aici argumentele par contradictorii, din moment ce la punctul anterior filosoful exemplifică necesitatea aerului pentru ca plămâni să funcționeze ori a apei pentru pești. Aceste principii se confundă și, cu toate că există o congruență în ceea ce le privește, nu consider că sunt suficiente pentru a încapsula particularitățile animalelor, așa cum se va observa din exemplele literare selectate. Ultimul aspect explicat este *sympoiesis*, adică un agregat de componente prin care se formează viața. Acestea sunt trăsături ale animalelor, însă ele pot fi identificate și în constituția fiziologică și psihologică a oamenilor.

În plus, Marchesini mai descrie elemente prin care universalitatea omului este reechilibrată într-un sistem ce cuprinde comportamente regăsite și la animale. Astfel, creativitatea și capacitatea de a crea artă sau a da formă unor realități utile rămân apanajul oamenilor, însă dincolo de aceste certitudini în legătură cu abilitățile oamenilor, animalele există printr-un set similar de aplecare către cerințele realității în care se adaptează în mod permanent. De aceea, omul cuprinde un mod particular de a exista drept animal, prin explicațiile filosofului, un exemplu relevant fiind zborul, care a consolidat o ramură a culturii prin inventarea instrumentelor de zbor după modelul păsărilor, fapt care sintetizează perspectiva co-evoluției. Prin urmare, prin intermediul filosofiei etologice, omul este studiat laolaltă cu animalul, urmărind planurile subiectivității care se întrepătrund.

7. *Solenoid* (2015) de Mircea Cărtărescu

Într-o proză a substraturilor realității, Mircea Cărtărescu decantează aspecte biografice prin filtrul unor reprezentări ale lumilor pluridimensionale. Adesea, imaginea insectelor apare în romanele acestuia, atât ca reper structural, prin desemnarea părților

³⁴ Roberto Marchesini. *Over the Human. Post-humanism and the Concept of Animal Epiphany*, Cham: Springer, 2017.

componente – aripi, corp (volumele I-III din *Orbitor*, 1996-2007), cât și la nivelul conținutului. Mă voi opri asupra pasajelor din *Solenoid*, întrucât există aici pagini ce descriu întrepătrunderi ale omului cu ființe animaliere infinitezimale, aspect care se apropie de noțiunea de *indistinție*, așa cum am observat-o explicată în studiul lui Matthew Calarco.

În *Partea a patra* din *Solenoid*, naratorul îl reîntâlnește pe taciturnul bibliotecar Palamar, pe care îl cunoaște din copilărie, de la vârsta de 12 ani, din vizitele la biblioteca „B. P. Hasdeu”. Această secvență apare ca un ecou al începutului cărții, în care cititorul află că naratorul – profesor la o școală din Colentina, are păduchi. Organisme ale disconfortului uman, păduchii, lindenii sunt completați de imaginea acarienilor ca într-un înveliș necesar atingerii unor experiențe întregitoare ale ființei umane. Mențiunea legată de faptul că băiatul nu l-a auzit pe Palamar vorbind vreodată în trecut poate sugera o anticipare a momentului în care Palamar dezvăluie lumea încrustată în propriul sine, cu acarienii ce îi cresc pe piele – ființe fără identitate definită și *mute* în acea simbioză în care omul le include drept un ingredient necesar continuării propriei existențe, așa cum conturează chiar bibliotecarul:

Liniile sunt galeriile săpate-n derma mea. Noaptea mă mănâncă aproape insuportabil, dar rezist bucuros, și nu i-aș distruge pentru nimic în lume. Sunt creația mea, într-un fel alcătuit după chipul și asemănarea mea, căci aceiași aminoacizi, aceleași baze purinice și pirimidinice, aceleași funcții și aceleași organe, aceleași legi fizice, aceleași materie și-aceleași câmpuri care-mi animă trupul îl animă și pe-al lor, generând improbabilul, inexplicabilul și inextricabilul fenomen al vieții.³⁵

Acest episod este relevant pentru a observa identificarea umană cu ceea ce este non-uman, din osmoza acestora resemantizându-se o nouă intimitate; acarienii simbolizează un simulacru al rețelelor anatomice umane în aceeași măsură în care trupul bărbatului devine matca existenței acarienilor, totul culminând într-o circularitate vitală, deci o *indistinție* a ființelor. Desigur, astfel de îmbinări ale lumilor sunt o marcă definitorie a narațiunilor lui Cărtărescu, în altă parte a cărții apărând ideea Bucureștiului „înfășurat în cosmos”³⁶, ca metamorfoză spațio-temporală a întregii existențe umane, așa cum în primele pagini apare sintagma „carnea mea îmbrăcată în cosmos”³⁷, fapt ce reliefează stilul distinctiv al scriitorului, construit prin striații ale oniricului, fantasticului ori grotescului în materia realității.

³⁵ Mircea Cărtărescu, *Solenoid*, București, ed. Humanitas, 2015, p. 783.

³⁶ *Ibidem*, p. 839.

³⁷ *Ibidem*, p. 12.

8. *Lampa cu căciulă* (2016) de Florin Lăzărescu

Volumul lui Florin Lăzărescu se deschide cu un text intitulat „Ursoaica Lili și Balena Goliat”. Tonul ludic al acestui titlu anunță conținutul prozei care are în centru vizita la un bâlci la care se presupune că Balena Goliat se poate vedea împăiată. O altă atracție este ursoaica Lili, astfel încât dresorii se află într-o competiție comică ce constă în a atrage publicul. Momentul de ruptură în narațiune, care poate fi considerat o glisare în stranietatea universului animal este cel în care femeia intră în cortul în care balena este de fapt „un schelet imens, ca și cum ai vedea resturile rămase de la un uriaș din poveste care tocmai terminase de înfulecat un pește”³⁸.

Următoarea proză scurtă din carte, „Cârțița”, cuprinde o incursiune în spațiul abisal al pământului, aspect redat de modul în care protagonistul își lipește urechea de sol, explicând: „Strâng din pleoape până mă dor ochii și deodată îmi pare că prind un zgomot îndepărtat sub pământ. Aha! O cârțiță! Mama-cârțiță, tata-cârțiță, băiatul-cârțiță. Mama-cârțiță gătește în bucătărie. Are o tigiaie în care prăjește câteva râme. Uaah! Ce grețos! Fum peste tot! Tata-cârțiță s-a și supărat”³⁹. Forța imaginativă a copilului compensează absența vizuală a animalelor, iar micro-povestirea pe care personajul și-o spune stând întins pe pământ se continuă cu prinderea cârțiței de către bunica băiatului. Fascinația ingenuă a copilului care ia cârțița în mâini și fuge către părinți demonstrează încă o dată evoluția pe care o avem dintotdeauna în raport cu ceea ce nu se încadrează în limitele umanului, prin dialog și deopotrivă umplere a golurilor cu un comportament propriu.

9. *Ciudata și înfricoșătoarea viață a lui Priță Barsacu* (2018) de Iulian Bocai

Atras de universul vegetal și animalier din copilărie, protagonistul Priță, din romanul lui Iulian Bocai, este exponentul descoperitorului, al celui care își conduce existența prin raportul senzorial stabilit cu entitățile pe care ceilalți nu le iau în considerare. Priță vede un anume *dincolo* situat la granița satului cu cea a imaginației care îl ghidează într-o matcă a vieții pulsânde, cu insecte, broaște și plante ce își întrețes condiția și sunt acaparate de atenția copilului.

Profesorul Burcilă le cere copiilor să alcătuiască insectare de-a lungul carierei didactice de aproximativ treizeci de ani, drept pentru care „Priță a luat-o iar pe Stanca la râu să prindă mormoloci, gândăcei de apă, niște puișori de oblet și scoici miniaturale, căci acestea erau singurele animale care încăpeau în sticlute.”⁴⁰, insectarul însumând douăzeci și patru de animale, printre care și ființe acvatice,

³⁸ Florin Lăzărescu, *Lampa cu căciulă*, Iași, ed. Polirom, 2016, p. 24.

³⁹ *Ibidem*, p. 35.

⁴⁰ Iulian Bocai, *Ciudata și înfricoșătoarea viață a lui Priță Barsacu*, Iași, ed. Polirom, 2018, p. 72.

astfel încât insectarul rămâne doar denomiția pentru seria de ființe prinse de Priță, de care profesorul este fascinat, ca urmare a creativității băiatului de a conserva animalele în recipiente cu ampicilină. Narațiunea urmărește simplitatea fascinației, o secvență precum „Priță îl auzise odată pe Burcilă vorbind despre Vilem von Humbol, care se dusese în toată lumea să catalogheze toate speciile de plante și animale care-i ieșeau în cale”⁴¹ ilustrând tonalitatea ludică, idee ce se continuă cu transformarea băiatului într-un soi de naturalist care explorează câmpul din sat.

Priță disecă omizile, la începutul cărții, iar către final pescuiește, dar cade în râul în care se înecaseră mulți localnici de-a lungul anilor. După încercări repetate de a ajunge la barcă sau la mal, Priță este salvat de un sătean și dus la Caracal, însă moare la spital.

10. Călătorie între lumi cu prezențe animaliere în proza Veronicăi D. Niculescu

10.1. *Spre văi de jad și sălbăție. Adevărata viață a unei false prințese* (2016)

Cartea *Spre văi de jad și sălbăție* se înscrie într-o tipologie romanescă autoreflexivă, constituind un proiect ambițios care cristalizează voci distincte, construite totuși prin același filtru al sensibilității. Cele trei părți se subsumează relațiilor om-animal; protagonista din prima secțiune este Miranda Dortloft, care mărturisește identificarea cu animalele:

Știu că privind atâta în jur nu fac decât să dau roată singurului lucru pentru care mă aflu aici: să scriu despre lup. Dar așa face lupul, ba și tânărul cățelandru de oraș, ba până și bietul pisco de apartament înainte să se cuibărească: dă roată, roată, ca să culce cu trupul său iarba înaltă, sau covorul, sau plapuma, să bătătorească un pic stratul moale, să-și croiască loc de înnoptat.⁴²

Această confesiune apare în urma dorinței de a scrie, pregnantă în prima parte prin căutarea unui loc propice pentru actul de creație. Miranda hoinărește printr-un oraș, zărește un lup în ipostaza de animal de companie, căci o femeie îl plimbă în parc, asemenea unui câine, unui animal domestic, deși Miranda insistă că nu este decât un lup alb. Totuși, acea prezență îi declanșează viziunea parcului scăldat într-o lumină argintie, proza conținând astfel de inserții ale oniricului, ale unui fabulos ce se comprimă în momente de nesiguranță a vieții într-un prezent apăsător.

⁴¹ Iulian Bocai, *op. cit.*, p. 82.

⁴² Veronica D. Niculescu, *Spre văi de jad și sălbăție*, Iași, ed. Polirom, 2016, p. 17.

A doua parte conține un basm în versuri, în centrul căruia se află prințesa Mereu da Flor⁴³, scris chiar de naratoarea Miranda. Prințesa este însoțită mereu de trei țestoase, un câine (Malamut), un păianjen (Firedemătase) și un papagal (Glasurât), cărora li se adaugă doica fetei. Când merge în biblioteca situată în pivnițele palatului, Mereu da Flor îl întâlnește pe bibliotecar, care îi dă fetei o carte cu povestea mamei ei. Din acest volum, prințesa află că părinții ei primiseră drept cadou de nuntă un șoarece de bibliotecă; în timp, se produce transformarea animalului în om, acest aspect nefiind sugerat ca ceva straniu, ci este acceptat ca atare de către tânără. Printr-un artificiu compozițional, cititorul află basmul fusesse scris de un prinț ce vine la palat, discursul căpătând dimensiunea unei metanarațiuni.

Următoarea parte surprinde evoluția familiei Mirandei. Fiica Reghinei și a lui Iustin, Miranda are o soră, Sorana, și împreună locuiesc într-o casă de lângă pădure. Fata se simte eliberată doar atunci când aleargă pe câmpul cu sălbăție – o plantă erbacee – asemănându-se și identificându-se cu un câine. Miranda adună insecte, le ține în mici cutii care îi alcătuiesc un univers compensatoriu, întrucât ea nu se simte bine în preajma altor copii. Evocă o pădure de mesteceni, pe care o vom întâlni și în volumul *Quilt*, pendulările de la mediile naturale la cele interioare scoțând în evidență nevoia de integrare într-un spațiu sigur pentru protagonista Miranda. Locuind în copilărie în Pitești, Miranda devine redactor-șef și apoi tehnoredactor în București și percepe locurile ca părți ale unui mare organism. Un pasaj de o tandrețe subtilă, pe care de altfel tânăra naratoare o caută în ceea ce o înconjoară, este „lumea e o aripă de pasăre dodo, încăpem aici amândoi, lângă burta păsării mari, căutând doar un pic de căldură.”⁴⁴

10.2. *Simfonia animalieră* (2014)

Vocea naratoarei din *Simfonia animalieră* se întrețese cu prezențele a trei animale, așa cum sintetizează pasajul: „Finalul verii l-am petrecut astfel, singură și împreună cu cei trei singuratici prieteni, ariciul, hârciogul și cârțița, scriindu-ne în ritmul nostru obișnuit”⁴⁵. Partitura narativă este aici alcătuită chiar din denumirile unei piese muzicale – *Allegro spiritoso*, *Andantino grazioso* și *Allegro affettuoso*, mixajul de prezențe sugerând că lumea se construiește prin intimitatea omului cu natura și cultura, acest binom epuizându-și semnificația în universul ficțional al Veronicăi D. Niculescu. Mai clar spus, teatrul ca spațiu întregitor al unor manifestări artistice omenești cuprinde și animalele pe care naratoarea le aduce cu ea, experiențele întregindu-se doar la întâlnirea dintre artificial – creație a ființei umane, și animal, cele două amalgamându-se într-o intimitate reprezentativă prozei Veronicăi Niculescu.

⁴³ Basmul se aseamănă, în unele privințe, cu un volum publicat la editura Curtea Veche, *Spendidul mistreț* de Péter Demény, în traducerea lui Kocsis Francisko, 2020.

⁴⁴ Veronica D. Niculescu, *Spre văi de jad și sălbăție*, p. 137.

⁴⁵ *Idem*, *Simfonia animalieră*, Iași, ed. Polirom, 2021, p. 39.

10.3. *Quilt* (2023)

Animalele sunt prezente și în cel mai recent volum al Veronicăi D. Niculescu, în povestiri precum „Câinele moscovit de la metrou”, „Câinii din zori”, „Toți câinii mei”. Filonul acestor povești este de sorginte biografică, în sensul în care există referiri la traducere, iar cărțile pentru copii ale autoarei se înscriu în această sferă a lumilor ce interceptează prezența animalelor ca pe semnale pe care oamenii le pot prelucra emoțional, pentru a-și întregi viața cu ajutorul experienței legate de viețuitoare.

Înțelegerea în cheie postumanistă a literaturii pătrunde gradual în cronicile din mediul literar românesc, așa cum e observabil într-o recentă recenzie la volumul Veronicăi D. Niculescu, în care Mirela Nagâț scrie „Proza ei răspunde foarte bine unei lecturi post-umaniste, căci efasează distanța ontologică între oameni și non-oameni.”⁴⁶ O povestire pe care o menționează și Mirela Nagâț datorită forței întrepătrunderii existenței omului cu o căprioară este „Mesteceni de hârtie”. Acest text încapsulează intimitatea aparte creionată în siajul deprinderii personajului Vladimir Pârvulescu de a salva, îngriji și elibera viețuitoarele ale căror apariții trădează scenarii fabuloase, cu momente în care realitatea obiectivă se concentrează în jurul ipostazelor animaliere.

Recunoscut în redacția ziarului la care lucrează mai mult prin intermediul abilității lui de a vindeca animalele pe care angajații le aduc, Vladimir trăiește lângă o pădure, fapt ce facilitează întâlnirea cu căprioara Oara. Admirând-o de la depărtare, la un moment dat, Vladimir observă că este rănită și o ia acasă pentru a o avea în grijă. Descrierile actelor de blândețe și apropiere între cele două ființe sunt sugestive pentru conturarea unui univers autosuficient, în care omul își întregește ființa prin raportarea vulnerabilă la o altă ființă. Tandrețea și atenția bărbatului culminează în momentele de îmbrățișare a căprioarei ce doarme în patul lui Vladimir, care se simte copleșit de „Mireasma sălbăticiunii”⁴⁷ pe care o purta cu sine oricând părăsea casa. Un soi de contaminare a prezențelor, o comunicare dincolo de limitele corporalului se instituie mai departe prin plimbările celor două ființe prin pădure, finalul povestirii sondând starea de abandon în care ajunge Vladimir odată cu îndepărtarea treptată a căprioarei.

11. *Boddah speriat* (2016) de Ionuț Chiva

În *Boddah speriat*, Ionuț Chiva devoalează profunzimea singurătății și ale interstițiilor din matca relațiilor de familie ori de prietenie, producând sfere narative în economia

⁴⁶ Mirela Nagâț, „Cartea oamenilor și a animalelor”, în revista „Apostrof”, anul XXXIV, nr. 10 (401), 2023.

⁴⁷ Veronica D. Niculescu, *Quilt*, Iași, ed. Polirom, 2023, p. 63.

căroră se află uneori oameni, alteori câini și vulpi. Povestirea care oferă titlul volumului atrage atenția, în mod special, ca urmare a dozajului discursurilor în care sunt pliate forme interjecționale, intertextualitate și descrieri pronunțate ale ambianței și comportamentului, cu fragmentări ale sintaxei sau automatisme precum „boddah.mergem.”⁴⁸.

Dincolo de faptul că povestirea are ca motto o notație preluată de pe un site, cu privire la prima povestire a scriitorului de *science fiction*, Philip K. Dick, personajul (denumit „El”) din cartea lui Chiva vorbește cu prietena lui despre subiectul prozei lui Dick, intitulată *Roog*, sunet pe care îl produce și Boddah și pe care naratorul îl transfigurează prin stări de „Alertă, alertă, alertă!” și prin reiterarea termenului „ultrațiat”⁴⁹.

Narațiunea poate fi văzută prin trei cercuri concentrice, având ca nucleu ideea de inaccesibilitate a înțelegerii complete a lumii, de neputință a comunicării. Mai întâi, există stratul extern, în care un cuplu dintr-un sat își duce existența fără complicații, căci nu se oferă detalii care să sugereze statutul celor doi parteneri sau alte aspecte, în afară de discuția despre textul lui Philip K. Dick și faptul că locuiesc împreună. În plan secund, există lumea interioară a câinelui Boddah, care pare să intervină în narațiune în mod direct prin trei fragmente cu structură lexico-gramaticală atipică, în care incipitul e marcat de verbul „făceau”: „Făceau ca moartea mică din somn, ca mulți dinți și fugi fugi, ca luminile care bubuie în cer <<plânge>>.”⁵⁰ Al treilea cadru, cel mai apropiat de centrul povestirii din care iradiază încercarea de a percepe alte lumi prin propriul filtru senzorial și cognitiv este dat chiar de prezența lui „roog”. Acest termen-sunet desemnează atât reacția lui Boddah la o mașină care se oprește periodic în fața casei pentru a lua ceva din anumite vase – analogie cu containerele de gunoi din povestirea lui Philip K. Dick, în care câinele Boris considera gunoierii entități periculoase – cât și la resemantizarea omului prin structura „roogul fără blană” – oamenii care vin și adună gunoiul. Pare că ei completează și că numai Boddah este conștient de riscurile ilustrate în secvența: „Dacă nu <<lasă>> mai mult, va trebui să-i <<mâncăm>> pe <<ei>>, spuse roog fără blană”⁵¹.

Textul amintește de unele proze scrise de Italo Svevo – așa cum este cea în care un câine narează în succesiune cu intervenții umane, în povestirea ce deschide volumul *Viitorul amintirilor, Argo și stăpânul său*. Fiindcă vocile omului și patrupedului se întrepătrund, se conferă impresia că lumea însăși este liantul celor două prezențe interdependente. Cu toate că naratorul uman se portretizează prin formulări precum „individul cel mai evoluat”⁵², apoi el

⁴⁸ Ionuț Chiva, *Boddah speriat*, Iași, ed. Polirom, 2014, p. 24.

⁴⁹ *Idem*, p. 23.

⁵⁰ *Idem*, p. 25.

⁵¹ *Idem*, p. 29.

⁵² Italo Svevo, *Viitorul amintirilor*, trad. de Mihai Banciu, ed. Polirom, p. 17.

evidențiază cum Argo, câinele, reușește să exprime o „frază futuristă”⁵³, pentru ca mai narațiunea să încadreze și expunerea subiectivă a experienței pe care o are câinele, pornind de la mirosurile resimțite. Astfel, aparent separate, atât vocile, cât și existențele celor doi fuzionează și reliefează un univers în care simțurile se confundă, pentru că sunt filtrate prin dubla raportare pe care o are și cititorul prin artificul compozițional al alternării planurilor narative – animal și câine. De altfel, în *Postfața* volumului, Mihai Banciu remarcă aplecarea lui Svevo, în unele proze, către universul animalier, astfel încât, în afară de *Argo și stăpânul său*, de amintit mai sunt și „Moșneagul”, „O farsă reușită”, „Orazio Cima”.

11. *Imperiul pisicilor* (2017) de Alex Tocilescu

Imperiul pisicilor este un volum de proză scurtă ce poate fi citită drept ansamblu de viniete pe marginea cărora Tocilescu glosează subiecte personale, intime și sociale, cu spirit sardonice, dar și cu lejeritatea unor discuții alunecând spre atmosfera unor lumi logice acceptate ca atare. Un text relevant pentru reprezentarea animalelor în literatură este cel care se imaginează viața pisicilor drept centrală pe Pământ, înainte de umanitate. Un dialog al pisicii teleportate pe o navă spațială de către extraterestrii Zm și Zr cuprinde următoarele remarci: „– Și totuși, planeta voastră e condusă de ființele alea stupide, oamenii. – Și ai bătut atâta drum ca să remarci asta, zise pisica ironică.”⁵⁴ și continuă cu o repliere a istoriei lumii. Pisicile explică trecerea de la cele 40 de vieți pe care le aveau înainte ca oamenii să prolifereze pe Pământ, iar apoi sintetizează reflecțiile filosofice referitoare la lipsa sensului de a fi specia predominantă, în contextul mortalității. Stilul direct al exprimării pisicii racordează substratul speculativ, în sensul în care lumea actuală devine un simulacru, o moștenire a pisicilor de acum 10.000 de ani.

12. Concluzii

Conform *Studiilor despre animale*, o ontologie bazată pe relaționare și interdependență ar constitui una dintre direcțiile prin care animalele umane și non-umane pot ameliora distanțele care declanșează suferință și dispariția speciilor. Astfel, sferă metodologică vastă, *Studiile despre animale* propun o reconsiderare a statutului uman, acordând atenție sporită modalităților de producere a vieții animale și limitelor care împiedică bunăstarea viețuitoarelor fără autonomie. Oamenii pot alege să fie de acord cu necesitatea drepturilor animalelor, să fie reținuți în a se

⁵³ *Ibidem*, p. 17.

⁵⁴ Alex Tocilescu, *Imperiul pisicilor*, Iași, editura Polirom, 2017, p. 201.

plasa radical în raport cu exploatarea unor mamifere pentru interese economice sau pot avea numeroase alte poziționări în ceea ce privește existența animalelor.

Oricare ar fi direcția de înțelegere a unei democrații din care să facă parte și animalele non-umane, problemele legate de traiul și reprezentarea *necuvântătoarelor* nu sunt nicidecum aproape să fie soluționate. Poate că măsurile se vor manifesta în continuarea deschiderii unor discuții cu componente atât teoretice, cât și aplicate, așa cum se remarcă în ansamblul *Studiilor despre animale*. Mai departe, cum se corelează toate acestea cu lectura unor texte literare? Este nevoie de o interpretare diferențiată a cărților care includ animale în narațiuni sau teoria stagnează în propriile concepte care nu pot explica alegerile autorilor de a-și construi astfel literatura? Exemple literare succinte oferite anterior redau un punct de plecare în cercetări viitoare asupra rolului pe care îl au oamenii în a acorda voci sau spațiu animalelor în cele mai diverse forme, în care creativitatea, speculația și intimitatea cu ceea ce ne înconjoară devin mecanisme ale unui complex areal de existențe non-umane.

Bibliografie

- Agamben, G., 2016, *Deschisul. Omul și animalul*, trad. de Vlad Russo, București, Humanitas.
- Aristotel, 2020, *Politica*, trad. de Ralu Grigoriu, București, Paideia.
- Attar, F., 1984, *Conference of the Birds*, trad. de Afkham Darbandi și Dick Davis, Penguin Classics.
- Bocai, I., 2018, *Ciudata și înfricoșătoarea viață a lui Priță Barsacu*, Iași, Polirom.
- Calarco, M., 2015, *Thinking Through Animals: Identity, Difference, Indistinction*. Stanford University Press.
- Cărtărescu, M., 2015, *Solenoid*, București, Humanitas.
- Chiva, I., 2014, *Boddah speriat*, Iași, Polirom.
- Clinici, D., 2020, *Post/h/um. Jurnal de studii (post)umaniste*, vol. 5, nr. 2.
- Dussert, E., 2023, „Ascunse de pădure. Dodo, drontul”, în „Observator cultural”, nr. 1154, aprilie 13.
- Foartă, Ș., 2015, *Mic tratat de psihologie. Bucăți feline în felii*, București, Humanitas.
- Fu-Tuan, Yi, 1984, *Dominance and Affection. The Making of Pets*. Yale University Press.
- Haraway, D., 2013, *When Species Meet*, University of Minnesota Press.
- Iovănel, M., 2021, *Istoria literaturii române contemporane (1990-2020)*, Iași, Polirom.
- Lăzărescu, F., 2016, *Lampa cu căciulă*, Iași, Polirom.
- Marchesini, R., 2017, *Over the Human. Post-humanism and the Concept of Animal Epiphany*, Cham, Springer.
- Martelli, M., 2023, *Cea mai norocoasă ființă. Poeme*, București, FrACTalia.
- Martelli, M., 2022, *Povestea scroafei și a devenirii animal*, București, Editura pentru Literatură Feministă.
- Mănescu, I., 2021, *Copiii ecosistemului*, București, Nemira.

- Næss, A., 1989, *Ecology, Community and Lifestyle*, translated by David Rothenberg, Cambridge University Press.
- Nagâț, M., 2023, „Cartea oamenilor și a animalelor”, revista „Apostrof”, anul XXXIV, nr. 10 (401).
- Natsume, S., 2010, *Eu, motanul*, trad. de Ion Doru Brana, București, Nemira.
- Niculescu D., V., 2014, *Simfonia animalieră*, Iași, Polirom.
- Niculescu D., V., 2016, *Spre văi de jad și sălbăție*, Iași, Polirom.
- Niculescu D., V., 2023, *Quilt*, Iași, Polirom.
- Plumwood, V., 2013, *The Eye of the Crocodile*, ANU E Press.
- Singer, P., 1995, *Eliberarea animalelor*, trad. de Adrian Miroiu, în Adrian Miroiu (ed.), *Etica aplicată*, București, Alternative.
- Süskind, P., 2016, *Porumbelul*, traducere de Daniela Ștefănescu, București, Humanitas.
- Svevo, I., 2020, *Viitorul amintirilor*, trad. de Mihai Banciu, Iași, Polirom.
- Tocilescu, A., 2017, *Imperiul pisicilor*, Iași, Polirom.
- Ugron, N., 2022, *Orlando Postuman*, București, FrACTalia.

Resurse online

<https://humanimalia.org/>

<https://reaktionbooks.co.uk/series/animal>

<https://www.australiazoo.com.au/about-us/the-irwins/steve/>

<https://www.editura-art.ro/info/blogitem/5-romane-cu-catei-pentru-iubitorii-de-animale-si-nu-numai>

<https://www.justwondering.io/>

<https://www.observatorcultural.ro/author/adinarosetti/>

<https://www.scena9.ro/article/13-motani-si-pisici-in-literatura-romana>